

етичні принципи якого по-різному визначаються і втілюються в кожній сучасній державі. Однак тут важливо зазначити істотну обставину, а саме: при бажанні замінити процес предметного етичного втілення держави просто освоєнням символічних демократичних уявлень про державу, буття держави (а відповідно і державне управління) не здійснюється. Воно залишається в потенційному стані, на рівні умов і можливостей, і згодом втрачає потенційну роль у актуалізації існування держави. І тоді, за відсутності основної умови, або етичного дискурсу, відбувається звернення до динамічних закономірностей, де вже, власне, і відбувається виробництво цього дискурсу. Але в цьому випадку сам дискурс, будучи похідним артефактом, визначає собою вже не етичний простір держави, а всього лише умови його породження в державному бутті.

Список використаних джерел

1. Соловьёв В. С. Оправдание добра / В. С. Соловьёв // Соч. в 2 т. - М. : Книга, 1988. - Т. 1; Соловьёв В. С. Лекции по истории философии / В. С. Соловьёв ; публ. и послесл. В. А. Смирнова // Вопр. философии. - 1989. - № 6. - С. 76-137.
2. Альберт Швейцер. Культура и этика. / Швейцер Альберт ; пер. Н. А. Захарченко и Г. В. Колшанского ; общ. ред. и предисл. проф. В. А. Карпушина. - М. : Прогресс, 1973. - Albert Schweitzer. Kultur und Ethik. - M?nchen, 1960.
3. Лем С. Сумма технологий / С. Лем. - М. : АСТ, 2001.
4. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / Мишель Фуко ; пер. с франц. В. Наумова / под ред. И. Борисовой. - М. : "Ad Marginem", 1999.
5. Фуко Мишель. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет : пер. с франц. / Мишель Фуко. - М. : Касталь, 1996.
6. Лейбниц Г. В. Новые опыты о человеческом разуме / Г. В. Лейбниц. - М. : Теодицея, 1996.
7. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар ; пер. с фр. Н. А. Шматко. - М. : Ин-т экспериментальной социол. - Спб. : Алетейя, 1998; Ж.-Ф. Лиотар. Ответ на вопрос: что такое постмодерн? / Ж.-Ф. Лиотар ; пер. с фр. А. Гараджи. - М. : "Ad Marginem", 1994. - С. 307-323.
8. Арендт Х. Ситуация человека / Х. Арендт // Вопр. философии. - 1998. - № 11.
9. Делез Ж. Эмпиризм и субъективизм. Критическая философия Канта. Бергсонизм. Спиноза / Ж. Делез ; [пер. с фр. и послесл. Я. И. Свирский]. - М. : Per Se, 2001.
10. Virilio P. Vitesse et politique: essai de dromologie / P. Virilio. - Paris, Galil?e, 1977; Поль Вирильо. Машина зрения. - М. : Наука, 2004.
11. Кьеркегор С. Страх и трепет / С. Кьеркегор. - М. : Республика, 2010.

УДК 101:32:005

Рубан Ю.Г.,

кандидат технічних наук, заслужений журналіст України

Історичний підхід до аналізу політичної комунікації: оцінка Платоном форми і змісту представлення політики

Стаття присвячена розкриттю історичності політичної комунікації як явища і поняття, демонстрації можливостей історичного підходу до її аналізу на прикладі античної демократії та актуальності результатів Платонівського аналізу політичної комунікації.

Ключові слова: політична комунікація, Платон, демократія, ідеологія.

Рубан Ю.Г. Исторический подход к анализу политической коммуникации: оценка Платоном формы и содержания представления политики

Статья посвящена раскрытию историчности политической коммуникации как явления и понятия, демонстрации возможностей исторического подхода к ее анализу на примере античной демократии, а также актуальности Платоновского анализа политической коммуникации.

Ключевые слова: политическая коммуникация, Платон, демократия, идеология.

Ruban Yu.G. Historical approach to the Analysis of Political Communication: Plato's estimation of the form and the content of the policy

The article accentuates the importance of the historical approach to the analysis of political communication as a phenomena and a term and demonstrates the actuality of Plato's estimation of the form and the content of the policy.

Key words: political communication, Plato, democracy, ideology.

Постановка проблеми. Складність та багатовимірність політичної комунікації призводить до необхідності спиратися при її дослідженні на результати, отримані в різних історично-обумовлених понятійних контекстах, спиратися на теоретичні і методологічні традиції, що розвивались філософією, історією, соціологією, політологією, психологією і філологією. Проблема оцінювання політичної комунікації з точки зору суспільного блага змушує звернутись до історії з метою пошуку точок відліку у постановці багатьох проблем, у тому числі проблем представлення (комунікування) політики, визначення місця і ролі такої комунікації в політичному просторі і в державному управлінні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідниками демократії завжди підкреслюється значення політичної полеміки, свободи слова, публічної риторики для її зміцнення і розвитку. Розвиваючи це розуміння важливості комунікації, Дж. Роллз на початку 60-х років ХХ ст. запропонував концепт демократії як комунікативної процедури, яка формує етичну основу для суспільної єдності. Ю. Габермас розвинув цей підхід, створивши теорію публічного простору і демократії як комунікативної дії в цьому просторі. Але попри велике значення створеної Ю. Габермасом моделі демократичної політики і її комунікування, в публікаціях Й. Шумпетера, Н. Луманна, Р. Дала, Р. Арона, Д. Сарторі, Н. Боббіо, Д. Дзолло, В. Іванова, Б. Капустіна звучать сумніви щодо спроможності звести сучасну політику з її реаліями глибоких культурних і соціальних розшарувань у суспільствах, до нормативної моделі комунікації і комунікативної дії.

Значні проблеми в розвитку молодшої української демократії розкривають дослідження Є. Головахи, І. Кураса, Ю. Левенця, Н. Паніної, М. Поповича. Ці автори говорять про проблемність і навіть кризу демократії як результат зниження громадянської активності і пропонують активний пошук шляхів її відновлення. Такий пошук має методологічно виходити з проблемності демократії не лише в Україні, а й у всьому світі, бачити демократію не як унормовану процедуру і тим більше не "кінець історії", а як процес, повний протиріч, як історичний ланцюг взаємно переплетених подій.

Аналізу різних аспектів політичної комунікації в контексті суспільно-політичних процесів, а також формуванню/модифікації під її впливом поглядів на владу, державу і державне управління в українському суспільстві приділили увагу вітчизняні науковці Ю. Ганжуров, Н. Драгомирецька, В. Демченко, Г. Почепцов, Ф. Кирилюк, В. Кулик, М. Култаєва, В. Токовенко, О. Третьяк, Ю. Сурмін. В цій статті розвиваються запропоновані ними підходи.

Метою статті є розкриття історичності політичної комунікації як явища і поняття, демонстрація можливостей історичного підходу до її аналізу на прикладі античної демократії та оцінка актуальності результатів аналізу політичної комунікації на прикладі досліджень Платона.

Виклад основного матеріалу. Постановка питання про зміст політичної комунікації з точки зору суспільного блага потребує дослідження зв'язку між змістом і формою, а також між змістом і особою того, хто представляє політику. Вперше аналіз цього комплексу питань був здійснений Платоном стосовно політичної комунікації у античних Афінах. На рівні базових висновків цей аналіз залишається актуальним, бо дозволяє побачити ряд вузлових проблем демократичної політики і її комунікування.

Причин такої актуальності є кілька.

По-перше, саме полісні грецькі міста у період з VIII до IV ст. до н. е. створили нову інституційну структуру для політики у найширшому і найрізноманітнішому демократичному розумінні. Їм вдалося вийти за рамки традиційної схеми царя, двору і бюрократії. Ці інституційні рамки звужували політику до придворних інтриг, суперництва і протиборства владних груп, махінацій, різних способів захоплення влади. Відповідно, дуже обмеженим було комунікування політики.

Натомість грецьким полісам вдалося створити політику як особливу людську діяльність, відкриту (і навіть проголошену обов'язковою) для членів громади. Ці міські громади створили політику, як колективну діяльність, і ефективну організаційно-правову структуру для такої діяльності, свідомо спрямовану на формування певних якостей суспільства. І на певному історичному проміжку це завдання їм певною мірою вдалося реалізувати. Грецький поліс створив новий, невідомий до того тип громади і людини як її повноправного учасника.

По-друге, проблема політичної комунікації вписана Платоном у контекст сучасної йому демократії, яку дехто з сучасників прославляв як ідеальний державний устрій. За словами Платонія, "ніде такою мірою і з такою суворою послідовністю, як в державному устрої ахеян, не

були здійснені рівність, свобода і справжнє народоправство в цілому"[1, с. 233]. Проте Платонові вдалося показати проблемність демократичного процесу і ознаки наближення кризи. Його погляд висвітлює багато "вузьких місць" демократичного процесу і те, як вони відбивались у політичній комунікації. Тепер ми можемо оцінити його висновки, спираючись на історичну перспективу.

По-третє, Платон проблематизує політичну комунікацію в практиках влади, в державному управлінні. В його час відбувалося народження професійного державного управління, яке до того здійснювалось безпосередньо громадянами. У "Горгії" Сократ наводить поширену думку: "Бо ж я принаймні чув, що Перікл, уперше запровадивши плату за державну службу, зробив афінян лінивими, боягузливими та сріблολюбними"[2, с. 223]. Далі він пояснює це застереження, що висловлювалось сучасниками: "Що ж до того, в який спосіб найправедніше і якнайкраще господарювати у своєму домі або в державі, - то вважається ганьбою, якщо хтось заявить, що не буде давати стосовно цього порад, коли йому за це не заплатять"[2, с. 227]. Початкова точка досвіду державного управління як професійної діяльності дає можливість побачити історичний процес його розвитку та ролі комунікування політики в ньому.

По-четверте, політична комунікація в давньогрецькому полісі була всепроникаючою, неунікною, і життя будь-якого громадянина було вплетене в її тканину. Розмова на будь-яку тему полісного життя сприймалася як дія, пов'язана з широкими соціальними обставинами, різниці між словом і вчинком у сучасному розумінні тоді не існувало. Публічний виступ, що дорівнював вчинку, міг як "сконструювати", утвердити індивіда в громаді у певній якості, так і поставити його поза громадою і навіть коштувати йому життя. Але, на відміну від сучасної ситуації, промовець, який звертався до зібрання, так само, як і його слухачі, не був суб'єктом, якому доступна свобода вибору між публічним і приватним життям. Наприклад, певну посаду доводилося займати тому, хто її зовсім не добивався, якщо йому випадав жереб. Можна сказати, що вони перебували в граничній точці політичної комунікації, у її своєрідному максимумі.

Отже, Платон ставить питання про нормативний зміст політичної комунікації в умовах вперше сформованої демократичної і водночас "тотальної" політики. До того ж, у цій політиці відчувається наближення кризи. Діалоги написані тоді, коли відійшли Мільтіад, Кімон, Перікл, коли в Афінах накопичувались зовнішні і внутрішні проблеми, які пізніше призвели до катастрофи у Пелопоннеській війні. Місто вступало у період політичних криз, нестабільності і постійних змін державного ладу. Через кілька десятиліть Арістотель у "Афінській політії" налічить одинадцять змін форми державного устрою за всю історію полісу, за своє життя йому довелося пережити шість з них [3, с. 175].

Платон відчував загрозу благополуччю свого полісу і пропонував свій рецепт покращання ситуації, зокрема, і шляхом формування нової якості політичної комунікації.

Хід його думки починається з методичного змушування читача визнати наявність суперечності в оцінці Перікла як видатного державного діяча. "Спочатку Перікл мав добру славу серед афінян і вони не присуджували йому жодного принизливого покарання, поки були гіршими. Коли ж завдяки йому стали гарними і добрими - наприкінці життя Перікла - то звинуватили його у злочинстві і мало не засудили на смерть, очевидно, вважаючи, що він був поганим громадянином"[2, с. 223]. І далі: "Чи не впливає з цього, як ми щойно погодилися, що вони б мали стати справедливішими під його керівництвом, якщо він справді був добрим у тому, що стосується державних справ?" [2, с. 223].

Ряд драматичних прикладів продовжують долі інших державних діячів. "Але звернемося тепер до Кімона. Хіба ті, ким він опікувався, не піддали його остракізмові, аби упродовж десяти років не чути його голосу! А з Фемістоклом чи ж не так само повелися, покаравши його вигнанням? І Мільтіада, переможця при Марафоні, хіба не вирішили скинути в прірву, й зробили б це, якби не втручання головуючого? Та були б вони справді добрими людьми, як ти запевняєш, то ніколи б такого не зазнали. Так не буває, щоб добрі візники спершу не випадали з возів, а коли виплекали коней і набрали більшого досвіду у своїй справі, ні з того ні з сього почали випадати" [2, с. 224].

Через наведені приклади Сократ підходить до узагальнення. "Знаю, що коли держава когось і політиків піддасть покаранню за скоєну ним несправедливість, той гнівається і нарікає, що незаслужено терпить, мовляв. Скільки добра зробив для держави, а тепер вона прирікає мене на несправедливу загибель - хіба ж не такі їхні слова? Але ж це - суцільна брехня! Бо

жоден правитель не був несправедливо страчений тією ж державою, яку очолював... І що може бути більш безглузкого, коли люди, ставши добрими й справедливими, позбавившись із допомогою вчителя несправедливості й набувши справедливості, усе ж поводяться несправедливо через ту несправедливість, якої у них уже нібито нема?"[2, с. 227].

Платон піддає сумніву оцінку управління державою на основі зростання видимих ознак її могутності. "Ти славословиш людей, які пригощали афінян, тішачи їх тим, чого їм тільки забагнеться і про яких іде слава, що вони зробили державу могутньою. А того, що саме через них, колишніх правителів, у державі почалися розклад і гниття, ніхто й не бачить. Бо це ж вони, забувши про розум і справедливість, переповнили місто причалами, корабельними, оборонними мурами, податками та іншими дурницями"[2, с. 226].

Натомість він пропонує оцінювати це управління за критерієм набуття суспільством справедливості і, відповідно, усунення несправедливості. У досягненні цього Платон бачить зміст політики і її комунікації.

Для людини краще стати жертвою несправедливості, ніж самому вчинити несправедливість. Ця теза найчіткіше сформульована в "Апології Сократа". Зауважимо, що Платон розуміє справедливість у парадигмі воздаяння і відплати. Інше, новочасне розуміння справедливості, що виникло внаслідок появи приватної власності і артикулюється через перерозподіл матеріальних благ, йому невідоме. Але важливо, що платонівське уявлення про справедливість стає не лише джерелом вимог особистості до самої себе, а й підставою для моральних претензій до інших і через них - до політичних оцінок. Прояв несправедливості викликає у Сократа прагнення оприлюднити його, а значить спонукати громаду Афінів відновити справедливість (покарати порушника, переглянути усталені оцінки, змінити структуру державних інститутів).

Зміни постійно відбуваються в історії, і цей процес не зупинявся в часи Сократа. Проблема комунікації, запропонованої Платоном, - не в пропонуванні змін, а в тому, що необхідною передумовою істинності твердження виступає наявність певних моральних якостей самого комунікатора. Послідовно ця теза викладена в "Алківіаді" і "Державі": політичним лідером може стати лише людина, яка володіє особливими моральними якостями, необхідними для того, щоб пізнати істину і передавати її іншим.

Зауважимо важливу деталь. Виходячи з особливого значення особистості того, хто комунікує політику, Платон у "Федрі" скептично відгукується про написання майстрами ораторського мистецтва виступів для політиків (в сучасних категоріях, до спічрайтингу). На його думку, писаний текст лише шкодить: "Покладаючись на знаки, вони будуть пригадувати за допомогою зовнішніх знаків, а не завдяки внутрішній силі. Їм буде здаватись, ніби вони багато знають, натомість здебільшого залишаючись невігласами, та ще й нестерпними в спілкуванні. Тож вони стануть не мудрими, а лжемудрами"[2, с. 335].

Отже, Платонівським змістом політики і політичної комунікації є наближення до ідеалу справедливості. Цей ідеал пропонується моральним індивідом, і ця моральність є гарантією істинності його висловлювань. Для успішного переконання співгромадян ця комунікація має бути виключно особистою, без посередництва написаного тексту. Важливо також, щоб ця комунікація була вільною як від бажання сподобатись слухачам, так і від страху за наслідки для того, хто висловлює свою позицію, тобто мала ознаки і властивості того явища, яке Платон позначає терміном *parresia*.

Зауважимо, що, за Платоном, успішність звернення морального політика до аудиторії забезпечується ще й певними нормативними вимогами до слухачів. У "Протагорі" вони формулюються в образній формі. Там наводиться історія про те, як Зевс наділяє людей двома дарами, які роблять можливим саме існування суспільства, політиї. Ці дари - почуття справедливості і почуття честі та сорому. Гермес, який має віднести ці блага людям, запитує, чи усіх наділяти цими дарами, чи вибірково, як талантом лікаря чи скульптора. "Наділяй усіх, - сказав Зевс, - нехай усі беруть у цьому участь. Інакше не постати державам" [2, с. 119].

Тобто демократія є не лише політичним, але й культурним феноменом. Щоб бути успішною, вона має спиратися не лише на інституції, а й на певні риси, моделі поведінки громадян.

Крім важливості честі і сорому, і давні, і сучасні дослідники наголошують на важливості поняття паресії (*parresia*).

У наведеному вище визначенні Полібія афінська демократія визначалась як такий державний устрій (*politeia*), якому не лише властива рівність у двох розуміннях: як *isegoria* - рівне

право говорити на зборах та *isonomia* - рівне право брати участь у здійсненні влади. Йому також властива свобода, цим словом перекладений давньогрецький термін *patresia*, тобто здатність і обов'язок громадянина вільно і без страху за наслідки висловлювати свою думку. Самої лише рівності прав і можливостей недостатньо для того, щоб народ (*demos*) міг здійснювати владу (народоправство, *demokratia*). Потрібні громадяни, здатні сміливо, не боячись негативних наслідків, комунікувати свої погляди, спираючись на розум і досвід. Демократія виникає за наявності критичної маси паресії в політичній комунікації.

Аналізуючи проблему висловлювання істини в політичному і філософському дискурсах, М.Фуко наступним чином сформулював головну політичну проблему часів Платона: "В цих постперіклових Афінах проблема полягає в тому, щоб з'ясувати, хто в рамках законного громадянства дійсно буде здійснювати владу, враховуючи, що закон один для всіх (принцип *isonomia*), що кожен має право голосувати і висловлювати свою думку (принцип *isegoria*), тоді у кого є здатність і право *patresia*, щоб встати, виголосити промову, спробувати переконати народ, спробувати перевершити своїх суперників (з ризиком втратити життя в Афінах, як це буває, коли політичного лідера піддають остракізму, а при нагоді і ризикнути власним життям? Хто повинен піти на цей ризик політичної промови і пов'язаного з нею панування? Про це і йшла суперечка в Афінах тієї епохи між Клеоном, демократом, демагогом, який стверджував, що *patresia* повинен мати кожен, і, скажімо так, аристократичним колом, що складалося навколо Нікія, який вважав, що *patresia* варто зарезервувати для певної еліти"[4, с. 119].

Так описаний процес кристалізації розуміння фундаментальної проблеми державного управління в умовах демократії.

Афіни за життя одного чи двох поколінь перетворилися з невеликого полісу (одного з тисяч) на потужний політичний, економічний і торговий центр античного світу. Управління ним уже не могло здійснюватись на старих принципах народовладдя. Складні політичні, економічні і військові рішення в умовах конкуренції за вплив у Греції і Малій Азії мали прийматись вчасно, на основі певних знань і досвіду, таємних дипломатичних переговорів і аналізу конфіденційно отриманої економічної та військової інформації.

Для цього державні посади мали зайняти належно підготовлені люди. Давня процедура жеребкування для їх відбору стала неадекватною. Посадовцям встановлювалась плата за виконання їх обов'язків, хоч цей захід Перікла мав багато противників. Політичне керівництво полісом і управління його життям ставали професійною діяльністю.

В нових історичних умовах постала проблема легітимації нововведень влади. Старий державний лад був легітимізований перемогами при Марафоні і Саламіні, політичні лідери мусили запевняти демос у своїй відданості його принципам, водночас вводячи нові норми і правила управління полісом. Розрив створював попит на політичну комунікацію як представлення політики, що зберігає єдність полісу в умовах трансформацій і викликаних ними конфліктів інтересів.

Посадові особи приймали рішення про використання фінансових ресурсів на ті чи інші проекти, розподіляли державні замовлення і здійснювали закупівлі для державних потреб. В результаті неминуче виникали конфлікти інтересів, що стимулювали протистояння зацікавлених груп. Різні групи постійно апелювали до народних зборів, де кожен з тисяч громадян міг взяти участь в обговоренні питання про довжину корабля чи висоту оборонного муру. Такі багатоденні обговорення під гаслами "істинного народоправства" паралізували управлінську діяльність.

Звідси ідея "аристократичної" партії - визначити повноважних представників громади, які б вели публічні дебати з усіх питань і приймали поточні рішення, залишивши для народних зборів повноваження вирішувати найголовніші питання війни і миру, податків тощо. Але реалізація такої пропозиції пов'язана з вирішенням питання про гарантії неможливості узурпації влади обраними чи призначеними особами, які здійснюють управління.

Контролювати посадовців, гарантувати демократію можуть тільки громадяни, здатні до "паресії", тобто інтелектуально готові і зацікавлені в демократичній свободі і збереженні народовладдя. Але якщо пропозиції "аристократів" будуть реалізовані у вигляді початків представницького правління, тоді звучить *isegoria*. Можливість здійснити паресію, висловитись щодо певного рішення буде надаватись не всім і не завжди, а лише певним громадянам у певних обставинах. Це неминуче породить байдужість значної частини громадян до державних справ, зміщення життєвих акцентів у бік приватного життя.

Іншими словами, демократію гарантує лише найширша участь громадян, але поле для такої участі звужується через професіоналізацію управління. Виникає спіраль, що загрожує народовладдю: прийняття важливих рішень посадовцями послаблює інтерес громадян до публічної політики, а послаблення громадянської активності дозволяє посадовцям розширювати поле своїх рішень.

Щоб зняти цю загрозу, Платон запропонував ідею політичної комунікації нової якості, яка виходить від морального політика. Цей політик внаслідок глибокого розуміння сутності речей і явищ, їх ідей, здатен осягнути і висловити істину. Саме висловлювання здійснюється у такий діалектичний спосіб, який робить присутніх слухачів причетними до формування рішення, змушує їх визнати і поділяти його.

Платон добре бачить загрозу, яка виникає для демократії через брак паресії. Протилежністю мужньому висловлюванню істини є не її незнання чи замовчування, а виголошення лестощів, любих натовпу чи тирану. Розкриттю цієї загрози присвячений "Горгій", у якому засуджуються софісти, майстри риторики, які "прагнуть лишень до того, щоб сподобатись співвітчизникам і заради власного добра нехтують загальним"[2, с. 211].

М.Фуко на основі аналізу політичних ідей Платона робить висновок про відокремлення філософії від політики саме завдяки його ідеям і в його час. Йому належить важливий висновок з точки зору змісту політичної комунікації: "Історія чи генеалогія висловлювання правди у сфері політики виявляє існування подвійної необхідності: хто хоче правити, мусить філософствувати, а той, хто філософствує, мусить зіткнутися з реальністю. ... Тут відкидаються дві взаємодоповнюючі фігури: фігура філософа, який звертає свій погляд на іншу реальність і відривається від світу, і фігура філософа, який пише звід законів"[4, с. 266-267].

Розділення філософії і політики пізніше матиме наслідком розділення новочасної науки і політики. У подальшому ряд філософів, серед яких Ж.Руссо, І.Кант, Г.Гегель і К.Маркс, будуть пропонувати їх нове об'єднання. З іншого боку, ряд політиків, зокрема В.Ленін, проголошуватимуть свою політику такою, що спирається на науку. Проте ці декларації були спростовані в ході історичного процесу. Розділення науки і політики залишається в силі.

Отже, Платон у пошуку відповіді на проблеми демократії звернувся саме до політичної комунікації як інструменту їх вирішення. На основі його ідей можна зробити певні висновки щодо політичної комунікації як інструменту формування єдності суспільства і його "покращання", досягнення суспільного блага.

Перше. Політик "мусить філософствувати", тобто у політичній комунікації має бути присутня тема істини як справедливості, "істинної справедливості". Так Платон визначив важливість справедливості для існування суспільства і, відповідно, важливість її комунікування як базової цінності. На основі відповідності чи невідповідності політики уявленням про неї, громадянин виносить судження про виправданість існування соціально-політичних структур навколо нього.

Друге. Щоб політичні лідери могли діяти як філософи, їм потрібні філософи-піддані, а це річ недосяжна на практиці. Платон це розуміє і через це у завершальному періоді своєї творчості шукає нові можливості для покращання суспільства поза демократичними інститутами. У своїх "Листах" він пропонує іншу паресію - вільне висловлювання істини моральним радником одноосібного правителя. Філософ приходять до важливого висновку - прагнення покращити суспільство, щоб бути здійсненим, насправді має спиратися не на високу моральність особи і переконливість її аргументації, а на потужний зовнішній ресурс. Цим ресурсом є ресурс легітимної влади. Правильно використаний, він компенсує і небездоганий моральний профіль політика, і брак істини в його комунікації. Один із таких прикладів - хрещення Русі, яке відбувалося силою влади, а не силою переконання. Митрополит Іларіон описує роль князя Володимира у цій події: "І не було жодного, хто б противився благочестивому його повелінню. І якщо хто не з любові, то зі страху перед повелителем всі хрестилися, бо благовір'я його з владою поєднувалося" [5, с. 210].

Третє. Платон розумів, що демократичне суспільне середовище сприяє софістиці. Протиставлення справжньої мудрості і софістики є наскрізною темою багатьох його діалогів, в першу чергу "Горгія". Софісти, якими їх знав Платон, відійшли в минуле, але софістика, що розвинулась в ідеологію, і в наші дні користується попитом у комунікації.

Дослідники дають багато різних визначень ідеології. А.Зорін налічує їх десятки [6, с. 9]. Всі вони так чи інакше відштовхуються від здатності ідеології формувати неповне, але на-

томість несуперечливе представлення буття людини, яке, однак, претендує на вичерпність та істинність. Ідеологія здатна формувати для суспільства зразки стратегій соціальної поведінки, тому попит на неї різко зростає в умовах політичної нестабільності, коли старі орієнтації виявляють свою непридатність. Звідси сучасний попит на "софізми" в політичній комунікації. Він спрямований на формування простих пояснень складних речей з метою реалізації чийось інтересів. Софіст не пояснює проблеми суспільства і тим більше не пропонує їх вирішення, він пропонує обґрунтування привабливої моделі поведінки, не оцінюючи наслідків для соціуму від слідування запропонованій моделі.

Розвиваючи в нових історичних умовах висновки Платона, К.Гірц наголошує: "Наука та ідеологія працюють, - у всякому разі, повинні працювати, - у зовсім різних напрямках, настільки різних, що оцінювати діяльність однієї у світлі завдань іншої є справою невдячною і такою, що збиває з пуття"[7, с. 33].

Він же визначає важливі для аналізу політичної комунікації риси ідеології, зокрема, "об-разність мови ідеології і гарячковість, з якою беруться під захист одного разу прийняті стратегії поведінки, викликані тим, що ідеологія намагається надати смисл незбагненим без неї соціальним ситуаціям"[7, с. 25]. На думку К.Гірца, троп і метафора взагалі складають саме ядро ідеологічного мислення, бо саме так ідеологія здійснює демаркацію соціального середовища.

Платон дає собі звіт у тому, що політика стала особливою сферою людської діяльності, відділилась від філософії, тобто від науки. Але вона теж змушена пояснювати навколишній світ. Легітимізація політики, яка є альфою і омегою політичної комунікації, неможлива без демонстрації зв'язку між ситуацією і запропонованим рішенням. Складність реальності породжує проблему: у багатовимірній ситуації правильність політичного рішення може бути поставлена під питання, його вже неможливо комунікувати як єдино правильне. Бажання здобути підтримку політичному рішенню відкриває простір для ідеології.

Висновки. Платон вказав на необхідність комунікування філософії у вигляді справедливості, підійшов до проблеми владного ресурсу у комунікації і передбачив неминучу присутність у ній ідеології. Демонстрація Платоном розриву політики і філософії (науки) і досвід катастрофічних спроб його подолання у ХХ ст. є дуже важливим для аналізу змісту політичної комунікації, зокрема для відкидання претензій на наукове вирішення політичних проблем.

У політичній комунікації надзвичайно важливою є роль влади, саме на ній лежить відповідальність за суспільне благо. Жодна горизонтальна чи спрямована знизу вгору в суспільній ієрархії комунікація не може компенсувати брак цієї відповідальності.

Пошуку блага в політичній комунікації протистоїть ідеологія - мовна гра, що спрямована на легітимізацію вигідного політичного рішення, незалежно від його впливу на суспільне благо. Ідеологія, що стала розвитком політичної софістики, неминуче присутня в політиці. Аналіз змісту політичної комунікації вимагає виявлення ідеологічних тез і запропоновані Платоном підходи до викриття софістики цілком придатні для цієї мети. Проблема змісту політичної комунікації полягає не у виключенні ідеології, а у підтриманні постійної наявності неідеологізованих, альтернативних позицій.

Перспективи подальших розвідок. Створити комунікацію, яка зможе стати інструментом стратегічного управління, можна лише на основі глибоких досліджень її форми і змісту. Історичний підхід відкриває можливості для такого аналізу і є важливим елементом його теоретико-методологічної основи. Подальше розширення цієї основи є важливим предметом подальших досліджень політичної комунікації, політики і державного управління з метою наукового забезпечення розвитку демократії в Україні.

Список використаних джерел

1. *Полибий.* Всеобщая история / Полибий ; [пер. с древнегр. Ф. Г. Мищенко]. - СПб. : Наука, 1994. - 778 с.
2. *Платон.* Диалоги / Платон ; [пер. з давньогрец. Й. Кобів, У. Головач, Д. Коваль, Т. Лучук, Ю. Мушак]. - К. : Основи, 1999. - 395с.
3. *Аристотель.* Афинская полития. Государственное устройство афинян / Аристотель ; [пер. с древнегреч. С. И. Радцига]. - М. : Ладомир, 1996. - 184 с.

4. Фуко М. Управление собой и другими. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1982-1983 году / Мишель Фуко ; [пер. с фр. А. В. Дьяков]. - СПб. : Наука, 2011. - 432 с.
5. *Гларіон Київський*. Слово про Закон і Благодать // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. - К. : Дніпро, 2001. - Т. 1. - 2001. - 632 с.
6. Зорин А. Кормя двуглавого орла... Русская литература и государственная идеология в последней трети XVIII- первой трети XIX века / Андрей Зорин. - М. : Новое литературное обозрение, 2004. - 416 с.
7. Гирц К. Идеология как культурная система / К. Гирц // НЛО. - 1998. - № 29.

УДК 351:94(477)"9/10"

Серов О.В.,

*головний спеціаліст відділу державного управління
та аналізу політики ПДУМС НАДУ*

Образ Русі в статті К.Маркса "Секретне дипломатичне листування" та його сприйняття в історіографії

У статті розглядаються основні погляди на Київську Русь як на "імперію Рюриковичів", за висловом К.Маркса, на тлі загального теоретичного дискурсу щодо імперської проблеми.
Ключові слова: держава, імперія, політична система, управління, Київська Русь.

Серов О.В. Образ Руси в статье К.Маркса "Секретная дипломатическая переписка" и его восприятие в историографии

В статье рассматриваются основные взгляды на Киевскую Русь как на "империю Рюриковичей", по выражению К.Маркса, на фоне общего теоретического дискурса по имперской проблеме.
Ключевые слова: государство, империя, политическая система, управления, Киевская Русь.

Serov O.V. The image of Russia in the article Karl Marx "secret diplomatic" and its perception in the historiography

The article outlines the main views of Kievan Rus as the "empire of Rurik" in the words of Karl Marx, amid general theoretical discourse on imperial issue.
Key words: State, Empire, political system, governance, Kievan Rus.

Постановка проблеми. На характер влади і управління в добу Київській Русі у професійній літературі існує кілька поглядів. Один із них, який йде ще від відомої статті К.Маркса "Секретне дипломатичне листування", написаної понад 150 років тому, бачить Київську Русь як імперське утворення, на чолі якого перебувала князівська родина Рюриковичів (інакше - рід, конічний клан, колективний сюзерен і т. ін.). Час від часу дослідники звертались, звертаються і, мабуть, будуть ще довго звертатись до цієї статті, свідомо чи підсвідомо полемізуючи з її автором. З огляду на те, що відкритої дискусії щодо поняття "імперія Рюриковичів" в історичній науці так і не відбулось, існує об'єктивна потреба в узагальненні різних поглядів на цю проблему з урахуванням сучасного рівня теоретичної розробки "імперської" проблематики.

Актуальним є розгляд проблеми "імперії" в контексті дослідження історії держави і державного управління, оскільки "імперія" - це особливий тип держави і особливий тип державного управління. Крім того, останнім часом поняття "імперія" повертається до політичного лексикону Російської Федерації, що пов'язано з пошуком геополітичних доктрин, які можуть мати для Росії історичну перспективу.

Мета статті. Оскільки проблема імперії щодо Київської Русі історіографічно не розроблена, автор вважає за необхідне проаналізувати різні погляди на цю проблему з точки зору "теорії імперії", що і є метою даної публікації.

Текст статті. Перш ніж перейти до аналізу цих поглядів, необхідно звернутися до першоджерела - статті К.Маркса "Секретне дипломатичне листування". Вона була написана з приводу Кримської війни у березні 1854 року і надрукована в американській газеті "New-York Daily Tribune" [1]. На той час вчений теоретично вже підійшов до формулювання феномену "феодальної формації", ґрунтуючись на ідеях європейських істориків, які, на противагу просвітителям, оцінювали феодалізм позитивно, а головну його рису вбачали в політичній роздрібленості і патримоніальній системі управління (Л.Бональд, К.Галлер, Ж. де Местр, Ф.Шлегель), а також